

Hedebodragter og Syninger.

Af et Foredrag før et Besøg i Roskilde Museum.

Af *Fanny Fang.*

Roskilde Amt har i sin Tid haft en usædvanlig rig og egenartet Almuekultur, der i særlig Grad prægede Hedebobøndernes Dragter, deres Smykke- og Brugsgenstande.

Til Trods for tidligere Perioders Uforstand og Mangel paa Interesse for det, der hørte Fest- og Hverdagslivet til for de forudgaaende Generationer, til Trods for, at man ved Maskerader og Dilettantkomedier har gjort, hvad gøres kunde, for at ødelægge de gamle Hedebodragter og syede Ting, til Trods for den Handel, der er drevet med dem, maa man forbavses over den Rigdom af Tøj, som det er lykkedes at bevare endnu til vor Tid. Der kan stadig gøres rige Fund i Kister og Skuffer. Men man maa ogsaa erkende, at der i de fleste Hjem nu holdes Hævd over de Ting, der er tilbage. Man hæger om dem, pryder med dem, og ofte fordeles Tingene til Børnene, saa hver faar lidt at gemme. Ellers havner de gamle Sager nu om Dage paa Museerne.

Roskilde By og Omegn har først for fire Aar siden faaet sit Museum til Værn om Kulturminder begge Steder fra. Skønt det fra et Indsamlingssynspunkt var vel sent at oprette et Museum, saa har dette dog faaet rigeligt af gamle Ting. Særlig heldig har Museet været med Hensyn til Dragter, Dragtdele og Linnedforraad, hvoraf det nu huser en fyldig og righoldig Samling.

Paa Roskilde Museum findes bl. a. tre helt originale og velbevarede Dragter, der fortæller os om forskellige Perioder

i Hedebodragtens Historie og om dens Udscende i tre af Amtets forskellige Dele. Den ene er en Konfirmationsdragt fra Jyllinge Sogn i Nord, fra Værebros Mølle fra 1834, den anden er fra Tjæreby, Syd for Roskilde, den tredje fra Egnen om Store Ladager ned mod Køge. Det vilde føre for vidt at beskrive disse tre Dragter, men ud fra dem som Grundlag skal her blot gøres opmærksom paa et Par for Hedebodragten særlig karakteristiske Ting.

Dragterne var lavet af samme Stoffer som Dragterne andre Steder i Landet i forrige Tider, Vadmél, Uld, Hvergarn, Drejl og Bomuld, altsammen hjemmegjorte Stoffer, undtagen maaske det sidste. Kniplinger, Baand og Silketøj var derimod købt. Men to Ting skilte dem fra andre Egenes Dragter. Det var Hovedtøjet og de udsmykkede Skjorter og Særke, de saakaldte Kropstykker, der var anbragt saaledes, at de var synlige ved Halsen med Kraver og for Hænderne med broderede Linninger eller Afslutninger.

Mændene gik omkring Aar 1800 med lange Trøjer, Vest (Brystdug) og korte Bukser, der hyppigst var af Hjorte- eller Faareskind. Strømperne var hvide, uldne, strikket i Mønster, og paa Fødderne havde de hvidskurede Træsko med blanke Kramper over. Paa Hovedet bar de rød eller sribet Tophue. Senere forandredes Dragten til korte Frakker eller Jakker, ogsaa kaldet Stumptrøjer, og korte Bukser til Knæene.

Kvindernes Dragt skiftede fra strikkede Trøjer af Uld med korte eller lange Ærmer til Hvergarns- eller uldne Stofliv med en Bul over, senere bar man Liv af Silketøj med Poseærmer fyldt med Vat, eller Silke- eller Stofliv med halvkorte Ærmer. Nederdelen eller Skørtet var af svært Vadmél eller Hvergarn, hyppigt prydet forneden med Silketøj, mønstret eller broderet eller med brogede Silkebaand. Altid hørte der store Forklæder til af Hvergarn eller Drejl. Til Kvindedragterne hørte sorte Strømper og sorte Sko med Spænder.

Denne lille korte Oversigt er selvfølgelig meget ufyldstgørende som Skildring af en Hedebodragt. Hvorledes var iøvrigt en Hedebodragt? For enhver, der beskæftiger sig blot lidt med det gamle Tøj, bliver det mere og mere klart,

at en Hedebodragt var undergivet en Mængde Variationer, ikke i Dragtdelernes Antal, men i Materiale og Farvernes skiftende Rigdom. Derved var der næppe to, der saa ens ud. Man

Mandsdragt ca. 1800.
Lille Valby.

Konfirmationsdragt 1834.
Værebros Mølle.

tør nu som sikkert gaa ud fra, at Vadmelsskørterne og de strikkede uldne Liv hørte til de ældste Dragter, yngst er Dragter med Silkeliv.

Frk. Marie Christoffersen, Højelse, som er den eneste, der

hidtil har skildret sin Egns Dragter, Hedeboegnens ned mod Køge, mener at kunne fastslaa, at man skiftede med Farverne, saaledes at man brugte blaat til Jul, grønt til Paaske og rødt til Pinse som Hovedbestanddel af Dragtens Farvesammensætning. Saaledes har det maaske ogsaa været i den øvrige Del af Amtet.

Noget ganske bestemt kan dog ikke siges ud fra de Ting, der er blevet tilbage. Der er meget, der tyder paa, at Moderne har spillet en stor Rolle, og at de Dragter, som vi nu finder saa smukke og farverige, allerede omkring 1850 og fremefter har ført en Kamp med Købstadsmoderne, og at de efterhaanden som Bondestanden fik det friere og bedre har blandet sig stærkt med det hjemmelavede og tilvante.

Paa Roskilde Museum findes saaledes et Maleri fra 1834 af et Par Gaardmandsfolk. Konen er i sin Hedebodragt, medens Mandens Tøj er syet af Klæde i en Facon, som blev brugt i Byerne, men som først ca. 1870 eller derover blev almindelig paa Landet.

Paa et andet Billede (se Side 49) er det samme omtrent Tilfældet. Konen bærer sin Dragt, sort Hue med Kniplingslin og trekantet Nakke, lilla Silkeliv med Poseærmer, lukket foran med en kulørt Sløjfe, Hedeboesærk, Drejlsskørt og storternet Silkeforklæde i rødlige og blaa Toner. Manden derimod er i en Blandingsdragt. Han har brun Klædes-Trøje og Vest med store Sølvknapper, sort Silkehalsbind, lange Bukser, hvorunder han bærer Skaftestøvler.

Fra omtrent samme Tid hører man allerede Nord for Roskilde om en Brud, klædt i sort Silkekjole, Slør og Myrtekrans. Unægtelig noget andet, end den ellers farverigt klædte Brud med den fint udsyede Brudesærk og den fine Brudehue. Stort set holdt den gamle Klædedragt sig nogenlunde sine Steder til ind i 1860—70erne, for siden at ebbe ud og helt forsvinde.

Baade Mands- og Kvindedragten var efter Evne smykket med „klare“ Knapper af Sølv, undertiden flere Rækker paa Trøje og Vest for Mændenes Vedkommende. Med Snøreværk foran paa Brystet, en Sølvkæde med Sølvdupper, et saakaldt „Spring“, og Skospænder for Kvindernes Vedkommende.

Det var ikke altid Smaating, det drejede sig om. En Konfirmand, eneste Gaardmandssøn paa Gundsømagleegnen, fik saaledes i 1838 ikke mindre end 36 Dusin Sølvknapper til sin

Mandsdragt ca. 1840.
Valore.

Kvindedragt ca. 1840.
Tjæreby.

Konfirmation. Ved den Lejlighed var han klædt i Silkevest, Knæbukser med Sølvspænder ved Knæene og Sko med Sølvspænder. Paa Hovedet bar han rød Tophue.

Alle Dragter, baade Mands- og Kvindedragter, blev i æl-

dre Tid syet af Mænd. Derimod var Huesyningen Kvindearbejde, ligesom de fleste strikkede Klædningsstykker. Huen paa Hedeboegnen var meget særpræget. Til de ældste hører de silkebroderede med smaa trekantede Nakker. Den farvede Silkesyning var undertiden isprængt Syning med Sølvtraad. Senere blev hele Nakkestykket udsyet med Sølv- eller Guldtraad, særlig i de stornakkede eller femrynkede Huer. Disse var ofte kunstfærdigt og smukt udført, dels af Konerne selv, dels af de saakaldte Huekoner eller Nakkesyersker. Huerne kunde ogsaa være helt sorte, udsyet med sorte Perler eller smykket med Guldgalloner paa Huernes Forkant.

Alle disse Udsmykninger var af forskellig Kvalitet efter Raad og Evne. De matte Guldnakker og de matte Galloner regnedes for at være de fineste, de brugtes kun til de større Højtideligheder, Bryllupper, Barsel og store Gilder; de stærkere røde Guldnakker og Guldgalloner, dem af det „gloendes Guld“, regnedes for mindre fine.

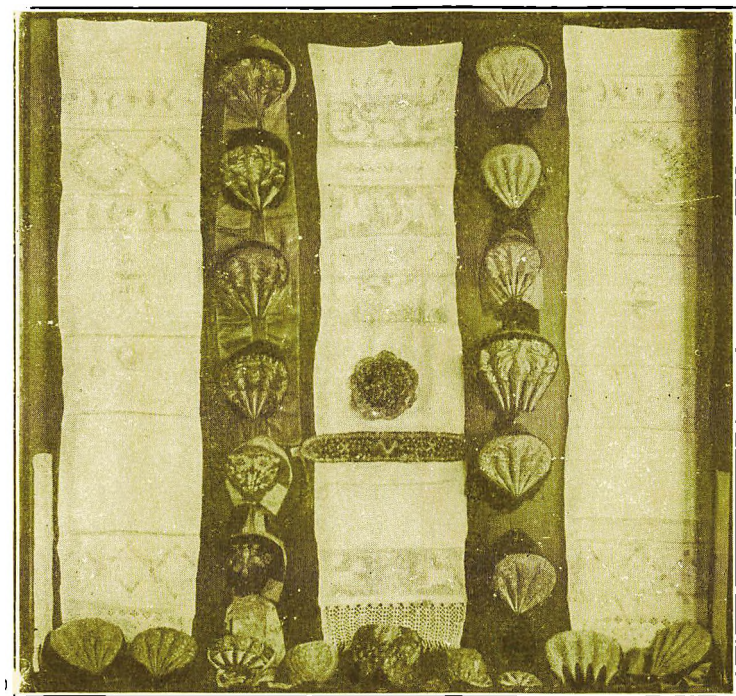
Endnu kan man enkelte Steder finde en Gaardmandskone, der med stor Omhu gemmer sin mat-gallonerede Bryllupshue med den „klare“ Nakke i fint Guldtrækkerarbejde. Den er omhyggelig indsvøbt i mange Lag blaat og sort Silkepapir og gemt hen i Æske, fordi „Guldet ikke kan taale Lyset“. Til Huerne hørte forskellige Farver Baand, blaa, røde og sorte. Konerne brugte dog altid sorte Baand, ligesom Gallonerne ogsaa kun blev brugt af dem, ikke af Pigerne. Til Hedebohuerne hørte endelig et stivet Lin, af og til kantet med en syet Blonde. Det var fæstnet under Huens Forkant.

— — —

Foruden Dragterne er der bevaret utrolige Mængder af udsyede Skjorter, Særke, Lagner, Pudevaar og Pyntestykker. De er smykket med det, vi kalder Hedeboesyning, Hvidsøm eller Hvidsyning. Man maa dog ikke tro, at Hvidsyning, der indbefatter alt, hvad der syes med hvid Traad paa hvidt Lærred, som saadan er noget enestaaende for Hedeboegnen. Sagt i store Træk er det saaledes, at al Syning er international, alle Mønstre er internationale, og skiftende Kulturer fra de ældst kendte Tider har præget baade Syning og Mønstre. Man kan

f. Eks. paavise Forbindelse mellem Mønstrene i nordisk-ungarsk og dansk Hvidsyning, ligesom man kan paavise, at Mønstrene stammer fra Renæssancetiden.

Da den ældst kendte Form for Hvidsyning kom til Hedeboegnen, skal den i Følge fhv. Museumsinspektør Elna Myg-

Huenakker og Haandklæder med Hedeboesyn.

dals Mening være kommet som en Paavirkning fra Amagerne. De driftige Amagere gik ud med deres syede Ting og solgte dem særlig til Hedeboerne ned langs Kysten ved Køge Bugt. Frk. Mygdal kan med Ting, man tror hører Hedeboegnen til, paavise, at de egentlig med den og den særlige Teknik er torarbejdet af de hollandske Amagere.

Men man kan alligevel ikke komme udenom, at Kvinderne de forskellige Steder særprægede Syningen, som de tog Lære af. Dette skete særlig for Hedeboegnens Vedkommende i Aarene omkring Aar 1800 og fremefter indtil ca. 1840—50.

De fleste gamle Syninger stammer fra Slutningen af 1700-Tallet, selv om nogle enkelte bevarede gaar længere tilbage. Men paa den Tid holdt man sig hovedsageligst til den indførte Syning, til de strengt geometriske Figurer, stiliserede Dyr- og Plantemotiver, altsammen syet i Lærredets Traade med Stolpe- eller Stoppesyning. Ved det saakaldte Dragværk trækkes Traadene ud paa den ene eller begge Leder af Stoffet, og der stoppes og syes deri.

Det er først lidt ind i 1800-Tallet, at Syningen paa Hedebøegnen slaar sig løs og saa at sige faar sit eget Ansigt. Man syr endnu Grunde i Stoffets Traade, men omkredser dem med Kæde- eller Maskesting, og mere og mere bliver Syningen dristigere, gladere og friere. Motiverne bliver rigere med større Grunde og omslynges af frodige Bladranker syet med Fladsyning. I disse Perioder opstaar de prægtige udsyede Særke- og Skjortekraver, syet i Stoffet eller som Luftsyning.

Senere forlader man tilsidst helt Syningen i Lærredets Traade, klipper Figurer i Stoffet og udfylder dem med Grunde. Dette er i vor Tid blevet kaldt for Hedebosyningens Degeneration. Men ogsaa i den Syningsteknik er der lavet saa skønne Arbejder, bl. a. i Alterduge, f. Eks. i Høje Taastrup Kirke her paa Egnen, at den Tid maaske vil komme, hvor man vil ændre Mening og give ogsaa denne Form for Hedebosyning den Plads, den fortjener.

Vilde man fordybe sig i, hvorfor en saadan Trang til Skønhedsudfoldelse netop paa det nævnte Tidspunkt besatte Hedebokvinderne, tillader jeg mig — ganske vist for egen Regning — at sætte det i Forbindelse med hele den aandelige Rejsning efter Stavnssaandets Løsning. Hæmmede og kuede Evner og Længsler har faaet frit Løb efter mange Aars Tvang, og Hedebokvinderne har paa den smukkeste Maade vist, hvad der laa gemt i dem og formaaet at give det Udtryk, nu de ligesom kunde faa Lov og Tid til at beskæftige sig med mere end det strengt nødvendige.

— — —

Alle de Lærredsting, som der har været ofret saa meget Arbejde og Udsyning paa, har ligesom de smukke Dragter

hørt Højtiderne og de store Fester til. Maaske er det ogsaa en af Grundene til, at de er blevet bevaret. Men man fik ellers efterhaanden store Beholdninger af de fleste Brugs- og Nytteting.

Spørger man gamle Kvinder, hvad de bestilte, naar de var færdige med alt det udendørs og indendørs Arbejde, med Brygning, Bagning, Slagtning og Madlavning, faar man altid det Svar: Vi spandt. — De spandt Uld og linned. Af Faarenes Uld og af Hørstykkets Afgrøde. Ulden skulde helst være færdigspundet før Jul, for at man derefter kunde tage fat paa Linnedgarnet. Dag efter Dag snurrede Spinderokken. Middagsmaden var ofte færdigkogt tidlig paa Formiddagen, for at Koner og Piger kunde faa Fred til at sidde ved Rokken Dagen igennem til sent paa Aftenen.

Først efter mange og omstændelige Processer laa endelig det færdige Linned eller Tøj parat, kommet tilbage fra Væver og Farver.

En Dame fra Frederiksværkkanten har overladt Forfatteren Anders Uhrskov et Rim, som hendes Mormor fremsagde om Hørren for sine Børnebørn. Hun fremsagde det, hedder det, som gamle læste Salmer. Det giver i korte Træk en Skildring af Hørplantens Livsløb og lyder saaledes:

Jeg var en Jomfru saa rank og skøn,
min Kiortel den var af Silke saa grøn,
og Regnskyen over mit Hovede monne gaa,
med lyseblaa Øjne jeg saa derpaa;
jeg var saa glad alt paa min Vis,
men hvorlænge var Adam i Paradis?
En Flok af Piger med lystig Sang
en Dag kom ud i min grønne Vang;
de ruskede og rev mig fra mit Stade,
mit unge Liv jeg maatte lade;
de sænkede mig ned i dyben Sø,
jeg spredtes og reves saa tørt som Hø.
Saa lagdes jeg paa den gloendes Rist,
af Ilden svides min Krop forvist.

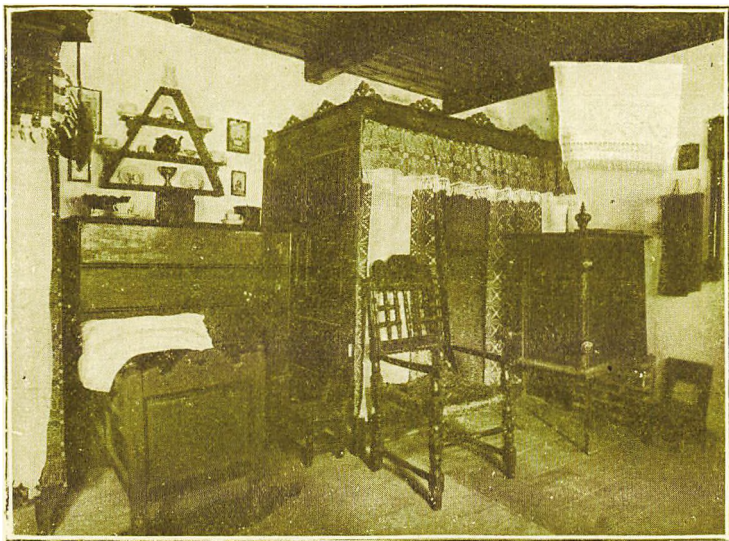
Saa brydes og brages mine Lemmer spæde,
 deraf de fanger stor Hjertens Glæde;
 med hvasse Tænder de kæmmed mig ret,
 og jeg blev skættet og børstet saa net.
 Jeg tjener Rokkens Hoved som Haar,
 til Jomfruen Fingre i mig faar.
 Jeg haspes og spoles og naar jeg vunden;
 jeg bliver paa Væven rendt og bunden,
 paa Spolen med Skytten jeg løber om Kap
 og faar mig derved mangt et Rap.
 Jeg lægges paa Græsset ved Sommertid,
 at Solen kan varme mig mælkevid,
 men tages jeg bort fra den grønne Eng,
 da pryder jeg snart en Brudeseng.
 Snart Gravens Skræk jeg lærer at kende,
 og saa er mit Levnedsløb til Ende.

— — —
 Man havde tre Kvaliteter Hjør. Af den fineste Traad blev de fineste Ting lavet, men ogsaa Blaargarnet, en Underkvalitet, som bl. a. brugtes til de daglige Kropstykker og Lagner, og Skættefaldet kunde bruges. Skættefaldet dog kun til Fattigfolks og Tjenestefolks Tøj og Lagner. Det har ikke altid været lige behageligt. En Kone har fortalt mig om en Tjenestedreng, der kom til hendes Faders Gaard. Hele hans lille Krop var fuld af Smaasaar af at ligge i Skættefaldslag-
 ner. Bedre klarede en anden Dreng sig. Han havde faaet et Par Skættefaldsbukser, som var meget ubehagelige at have paa. Men om Aftenen gik han ud i Loen og tærskede Bukserne, indtil de værste stikkende Hørdele var forsvundet.

Naar Tøjet var færdigvævet, havde man travlt med Syning og Udsmykningen, og efterhaanden fyldtes Kisterne. Man var forsynlig i alle Maader. Til en lille Pige var der saaledes, allerede da hun var halvandet Aar, syet tolv Særke, til hun blev voksen. Da hendes Moder døde, da Barnet var otte Aar, laa der femogtyve store Særke færdige til hende. Værre var det med Pigen, som, da hun skulde giftes, havde syv Tusind og tredive Særke. Helt saa forkert var det nok

ikke, forstaaet ret — for det var syv Tusind Daler og tredive Særke hun havde. Og det Antal Særke var ikke saa ualmindeligt.

At samle til Huse var Skik og Brug, saavel i Byerne som paa Landet. En ung Drejerdatter i Roskilde, som har op-

Hedebostue i Roskilde Museum.

noeteret sin Linnedbeholdning ved sit Giftermaal i 1811, havde ogsaa tredive Særke.

Men man sparede alligevel, hvor man kunde. Saaledes blev Særkene syet af to Slags Stof, sammensyet i Livhøjde. Den nederste Del, Nedensvansen, som den kaldtes, var af Blaarlærred, kun til den øverste Del, Opleddet, brugtes det finere Hørlærred, som bedre egnede sig til at sy Smykkesyningen i.

Lagner, Skjorter til Mændene, uldent og linned af enhver Art, laa parat, ja ogsaa Ligtøjet blev lavet færdigt, mens Børnene var smaa. Til den førnævnte Dreng, der fik 36 Dusin Sølvknapper til sin Konfirmation, laa der en Ligskjorte færdig fra hans spæde Alder. Den laa og ventede til hans 90. Aar. Da først døde han. Han fik dog ikke Skjorten paa, men med i Kisten kom den alligevel.

Den store Linnedrigdom blev om Sommeren gjort endelig færdig efter mange Vadskebehandlinger. Naar det derefter laa ude „paa Bleg“, blev det om Natten vogtet af Ungdommen, og om Dagen kom Konerne paa Blegevisit hos hinanden for at beundre og kritisere Arbejde og Syning. Senere ved Besøg i Hjemmene var det Husmoderens Stolthed at fremvise Indholdet af Øverstestuens Kister og Skuffer. Til den Stue gik altid Konernes Gang.

— — —

Den gamle Syning kunde helt tage sin Udøver fangen. Man har mange Eksempler paa, at Piger har ofret dagelangt Arbejde og Nattesøvn paa deres kære Beskæftigelse, at de baade har syet ved Maaneskin og ved selv den svageste Belysning i Stuen. Man har ogsaa Beretninger om, at Mændene ikke saa mildt til dem for det unyttige Arbejde — der kunde jo ikke tjenes noget ved det. Pigerne sneg sig til at sy i Ny og Næ, naar de gik til Malkepladsen eller ved et Hvil i Marken. Arbejdet blev undertiden kulsort, men for det havde man Raad. Man vadskede baade Sytøjet og Hænderne i Brændevin.

Konerne havde i de første Aar af Giftermaalet ikke saa megen Tid til at sy. Først naar de blev ældre, eller f. Eks. var kommet til Skade, saa de nødtvungent maatte sidde stille, tog de atter Arbejdet op. Mange var dygtige Syersker, der ogsaa havde Evne til selv at danne Mønstre og tegne dem. De tegnedes paa Stoffet over Modeller, klippet ud af det eneste forhaandenværende Papirmateriale man havde, nemlig Styrvolterne fra Kortspillene.

En Del Kvinder har været professionelle Syersker, hvilket forklarer den ofte meget fint udførte og fantasifyldte Syning. De har tjent en Del af deres Ophold ved det Arbejde. Sjældent eller aldrig fik de i ældre Tid rede Penge, men til Gengæld kunde de som Vederlag hente Fødevarer efter Fornødenhed. Mange Husmandskoner har ved „Hedebosyning“ bidraget til Hjemmets Opretholdelse. Ikke for intet hed det sig, at den Husmand, der havde en Kone, der kunde sy, han kunde sagtens klare sig.

For en femogtyve—tredive Aar siden blev der gjort et Fremstød for at genopfriske Interessen for den gamle Hedebosyning paa Roskildeegnen. Fru Margrethe Bredsdorff, Roskilde Højskole, Frk. Elna Mygdal og Professor Martin Nyrop støttede Tanken ved Udstilling af gamle Hedeboting

Gaardmandsfolk tæt Nord for Roskilde 1851.

og ved Foredrag. Jævnt hen har man i visse Kredse hele Tiden bestræbt sig for at anvende den gamle Syningsteknik paa nu brugelige Arbejder.

For nylig opsporedes det, at en ung Pige paa Karlsrunderne formaaede at sy Hedebosyning pr. Tradition. Hun havde delvis lært det af sin Moder, der atter havde faaet Undervisning af en Dame, der døde i 1922. Den afdøde havde aldrig faaet anden Undervisning end den, andre Syersker havde givet hende, men gennem dem beherskede hun alle Former for Hvidsøm og Hedebosyning, som man kender fra forrige Aarhundrede. Hun syede for Penge og maatte derfor sy den Syning, der kunde sælges, enten det saa var den

gamle baldyrede Syning, eller den senere saakaldte degenererede Hedebosyning.

I vore Dage gør flere Skoler og Foreninger stedse et Arbejde for at genoplive den gamle Syningsteknik og gøre den anvendelig. Men det er ikke altid lige heldigt det, den gode, gamle Hedebosyning maa lægge Navn til.

Men hvordan man end nu om Stunder laver Hedebosyning eller ikke, saa vil man dog næppe nogen Sinde kunne genoplive den Skønhed, den Sjæl og det Sind, der ligger gemt i de gamle Haands-Arbejder — og heller ikke i det gamle, hjemmegjorte Materiale. For det er i høj Grad Materialet, Stoffet og Garnet, der giver de gamle Ting deres Ejendommelighed. Der er intet Nyt, der kan erstatte Fortidens Husflid, den, hvori vore Forfædre og Formødre har lagt Dages og Aars Slid, saa megen menneskelig og personlig Indsats.

Hvis vi ser lidt bag om Tingene, og ligesom møder de forudgaaende Slægter og deres Livsværk, deres Skæbner og Hændelser i de Ting, de har efterladt os, det være sig Brugs-ting eller personligt forarbejdede Ting, saa tror jeg først, man finder Helheden og faar noget ud af at gaa paa Museum. Ogsaa paa Roskilde lille Museum.

Med lidt af det i Minde, som jeg her har haft den Ære at fortælle, haaber jeg, De ved Besøget dér maa faa et stærkere Indtryk end ellers af en svunden Kulturperiode i Roskilde By og dens Omegn.
